

hujusmodi; ut certum quiddam, et breve, exempli causa, ponamus: « Si summo opere sapientia petenda est, summo opere stultitia vitanda est; « summo autem opere sapientia petenda est; summo « igitur opere stultitia vitanda est. » Hic et assumptio, et propositio perspicua est. Quare neutra quoque indiget approbatione.

Ex hisce omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adjungi, tum non adjungi. Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utramque suo loco positam, vim suam, tanquam certam et propriam, obtinere*. Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuunt argumentationem.

Quinque sunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per ratiocinationem tractatur: Propositio, per quam locus is breviter exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocinationis; propositionis approbatio, per quam id, quod breviter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius et apertius fit; assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur; assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur; complexio, per quam id,

* Dissentit Quintil. v, 14.

quod conficitur ex omni argumentatione, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus; secunda est quadripartita; tertia tripartita. Dein bipartita, quod in controversia est. De una quoque parte potest alicui videre posse consistere.

XXXVIII. Eorum igitur, quæ constant, exempla ponemus; horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus.

Quinquepartita argumentatio est hujusmodi: « Omnes leges, judices, ad commodum reipublicæ « referre oportet, et eas ex utilitate communi, non « ex scriptione, quæ in litteris est, interpretari. Ea « enim virtute et sapientia majores nostri fuerunt, « ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi salutem atque utilitatem reipublicæ proponerent. Neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant; « et, si scripsissent, quum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. Nemo enim leges « legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ, quod « ex legibus omnes rempublicam optime putant « administrari. Quam ob rem igitur leges servari « oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari convenit: hoc est, quoniam reipublicæ servimus, et reipublicæ commodo atque utilitate « leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil « oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis

" utilitatem spectet, quoniam ejus causa est insti-
 " tuta; sic a legibus nihil convenit arbitrari, nisi
 " quod reipublicæ conducat, proficisci, quoniam
 " ejus causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque
 " judicio desinite litteras legis perserutari, et legem,
 " ut æquum est, ex utilitate reipublicæ conside-
 " rate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam
 " Lacedæmonios opprimi? Cui rei magis Epami-
 " nondam, Thebanorum imperatorem, quam vic-
 " toriæ Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc
 " tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exor-
 " nato tropæo carius aut antiquius habere convenit?
 " Scripto videlicet legis omisso, scriptoris senten-
 " tiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis
 " consideratum est, nullam esse legem, nisi reipu-
 " blicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam
 " esse existimabat, quod scriptum esset reipublicæ
 " salutis causa, id non ex reipublicæ salute inter-
 " pretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reipu-
 " blicæ referri convenit, hic autem saluti reipu-
 " blicæ profuit; pro'fecto non potest eodem facto
 " et communibus fortunis consuluisse, et legibus
 " non obtemperasse * . »

XXXIX. Quatuor autem partibus constat argu-

* Quanto rectius ipse Epaminondas, apud Corn. Nep.
 xv, 8.

mentatio, quum aut proponimus, aut assumimus
 sine approbatione. Id facere oportet, quum aut pro-
 positio ex se intelligitur, aut assumtio perspicua
 est, et nullius approbationis indiget. Propositionis
 approbatione præterita, quatuor ex paribus argu-
 mentatio tractatur ad hunc modum: « Judices, qui
 « ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debe-
 « tis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi
 « id, quod scriptum est in lege, sequamini. Quod
 « enim certius legis scriptor testimonium voluntatis
 « suæ relinquere potuit, quam, quod ipse magna
 « cum cura atque diligentia scripsit? Quod si li-
 « teræ non exstarent, magnopere eas requireremus,
 « ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur; nec
 « tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra
 « judicium quidem esset, ut is nobis sententiam
 « legis interpretaretur, nedum nunc ¹ istum pa-
 « tiamur, quum præsto lex sit, non ex eo, quod
 « apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ
 « causæ convenit, scriptoris voluntatem interpre-
 « tari. Quod si vos, judices, legibus obtemperare
 « debetis, et id facere non potestis, nisi quod
 « scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est,
 « quin istum contra legem fecisse judicetis? »

Assumptionis autem approbatione præterita, qua-

¹ Istud.

dripartita sic fiet argumentatio: « Qui sæpenu-
« mero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi
« fidem habere non debemus. Si quid enim per-
« fidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit,
« præter nosmetipsos, quem jure accusare possi-
« mus. Ac primo quidem decipi incommodum est;
« iterum, stultum; tertio, turpe. Carthaginienses
« autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur
« amentia est in eorum fide spem habere, quorum
« perfidia toties deceptus sis. »

Utraque approbatione præterita tripartita fit,
hoc pacto: « Aut metuamus Carthaginienses opor-
« tet, si incolumes eos reliqueimus; aut eorum
« urbem diruamus. Ac metuere quidem non opor-
« tet. Restat igitur, ut urbem diruamus. »

XL. Sunt autem, qui ¹ putant, nonnunquam
posse complexione ² supersederi, quum id perspi-
cium sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod
si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem,
hoc modo: « Si peperit, virgo non est; peperit
« autem. » Hic satis esse dicunt proponere et assu-
mere: quoniam perspicuum sit, quod conficiatur,
complexionis rem non indigere. Nobis autem vide-
tur et omnis ratiocinatio concludenda esse; et ³ illud

¹ Putant. ² Et oportere supersederi. ³ Illud vitium,
Ernest. suspectum.

vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum,
ne, quod perspicuum sit, id in complexionem in-
feramus.

Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera
intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in
unum conducamus propositionem et assumptionem,
hoc modo: « Quod si leges omnes ad utilitatem
« reipublicæ referri convenit, hic autem saluti rei-
« publicæ profuit; profecto non potest eodem facto,
« et salutæ communi consuluisse, et legibus non
« obtemperasse. » Aut ita, ut ex contrario sententia
conficiatur, hoc modo: « Summa igitur amentia
« est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia
« toties deceptus sis. » Aut ita, ut id solum, quod
conficitur, inferatur, ad hunc modum: « Urbem
« igitur diruamus. » Aut, ut id, quod eam rem,
quæ conficitur, sequatur, necesse est. Id est hujus-
modi: « Si peperit, cum viro concubuit; peperit
« autem. » Conficitur hoc: « Concubuit igitur cum
« viro. » Hoc si nolis inferre, et inferas id, quod
sequitur: « Fecit igitur incestum »; et concluderis
argumentationem, et perspicuam fugeris com-
plexionem.

Quare in longis argumentationibus, ex conduc-
tionibus, aut ex contrario complecti oportet; in
brevibus id solum, quod conficitur, exponere; in iis,
in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti.

Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: « Quoniam peperit, cum viro concubuit. » Nam hoc nullius neque approbationis, neque assumptionis, vel ejus approbationis, neque complexionis indigere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo quod et inventum aliquam in rem probabile, aut necessarium, argumentatio vocatur, et ejus inventi artificiosa expolitio. Quando igitur proferent aliquid hujusmodi: « Quoniam peperit, cum viro concubuit; » inventum proferent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis partibus loquimur.

XLII. Nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac distinctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. Quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est. Quod si solum spectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur id, quod ex cogitatum esset, referret: nequaquam tantum inter summos oratores et mediocres interesse existimaretur.

Variare autem orationem magnopere oportebit.

Nam omnibus in rebus similitudo est satiæ mater. Id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. Nam primum omnium generibus ipsis distinguere convenit orationem, hoc est, tum inductione uti, tum ratiocinatione. Deinde in ipsa argumentatione non semper a propositione incipere, nec semper quinque partibus abuti, neque eadem ratione partitiones expolire; sed tum ab assumptione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quam facile factu sit.

Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probe tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis et obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorrere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius, quam ceteros, attendisse, non affirmamus; perquisitius et diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus proficisci, ordine ad reliqua pergemus.

XLIII. Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur

[aut allevatur]. Hæc fonte inventionis eodem utitur, quo utitur confirmatio, propterea quod, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. Nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, et argumentationum expolitionem, ex illis, quæ ante præcepta sunt, hæc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, facilius ea, quæ contra dicentur, diluere aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ sumta sunt, non conceditur aliquid unum plurave; aut, his concessis, complexio confici ex his negatur; aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur; aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, quum aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi; aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur; aut judicatum aliam in partem traducitur; aut omnino judicium improbat; aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse; aut si complexio, aut ex una, aut ex utraque parte reprehenditur; aut si enumeratio

falsa ostenditur; aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, sive pro probabili, sive pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendimus.

XLIII. Quod pro credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: « Nemo est, qui non pecuniam, quam sapientiam « malit. » Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: « Quis est, qui non officii cupidior sit, quam pecuniæ? » Aut erit omnino incredibile, « Ut si quis, quem constat esse « avarum, dicat, alicujus mediocris officii causa, « se maximam pecuniam neglexisse. » Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: « Qui « pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. « — Qui locus desertus est, in eo cædem factam « esse oportet. — In loco celebri homo occidi qui potuit? » — Aut, si id quod raro fit, fieri omnino negetur: ut ² Curio pro Fulvio: « Nemo potest uno « aspectu, neque præteriens, in amorem incidere. »

Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in

¹ Negatur. ² Curius.

* BRUTUS, 32. — Ad Herenn. 11, 20.

signo, primum verum esse ostendi oportet: deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum esse, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit; postremo scisse eum, de qua queritur, ejus rei legem et consuetudinem. Nam eæ res sunt signo attributæ: quas diligentius aperiemus, quum separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut a se potius, quam ab adversariis stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur.

XLIV. Quum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conveniet, simile id negare esse, quod conferetur ei, quicum confertur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione; ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, et quo in loco hoc genus, cujus causa afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur: ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, et de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maxime indigemus, quum ea ipsa argumentatio,

quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda.

¹ Sin judicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur: laude eorum, qui judicarunt; similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est, ² et commemorando, non modo non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum; et demonstrando, difficilius et majus fuisse id judicatum, quod afferatur, quam id, quod instet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis ³ permittat, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, quo de agatur, pertineat id, quod judicatum sit; et ⁴ videndum, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicavit, judicium fieri videatur. Oportet autem animadvertere, ne, quum aliter multa sint judicata, solitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur. Nam his rebus auctoritas judicati maxime potest infirmari. Atque ea ⁵ quidem, quæ quasi probabilia ⁶ sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit.

XLV. Quæ vero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabantur modo necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehenduntur.

¹ Si. ² Abest et. ³ Permittet. ⁴ Videndum est.
⁵ Quidem argumenta. ⁶ Sumuntur.

Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehenditur; si falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin invecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id parvi auditu existimet?

Hic, sive vereri dixeris, sive non vereri, ² concludendum hoc putat, ut ³ neget esse accusandum. Quod conversione sic reprehenditur: « Imo vero accusandum est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu æstimabit. Sin invecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. » Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehenditur: « Verum si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. »

Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit, quare non honeste possimus concedere. Præteritum quiddam in ejusmodi enumerationibus: « Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possi-

¹ Æstimet. ² Concludendum. ³ Neges.

« deas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. Sed neque emisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est; necesse est ergo surripueris. » Hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cujus prædæ sectio non venerit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione.

XLVI. Altero autem modo reprehenditur, si aut contra aliquid dicitur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse. Aut si extremum illud non erit turpe concedere; ut si quis, quum dixerint adversarii: « Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es; » amico se morem gessisse fateatur.

Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessario cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, « Si spiritum ducit, vivit; Si dies est, lucet; » ejusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere videatur. Hoc autem: « Si mater est, diligit; — Si aliquando peccavit, nunquam corrigetur; » sic conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere.

Hoc genus, et cetera necessaria, et omnino om-

nis argumentatio, et ejus reprehensio majorem quandam vim continet, et latius patet, quam hic exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, et magnæ atque arduæ cogitationis indigeat. Quare illa nobis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Quum igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur:

XLVII. Quum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt considerata: num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione uti: « Si venisses ad exercitum, a tribunis militaribus « visus esses; non es autem ab his visus; non es « igitur profectus ad exercitum. » Hic quum concesseris propositionem et assumptionem, complexio est infirmanda. Aliud enim, quam cogebatur, illatum est.

Ac nunc quidem, quo facilius res cognosceretur, perspicuo et grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro vero probatur, quum aut parum memineris, quid concesseris, aut ambiguum aliquid pro certo conces-

seris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per complexionem velit accommodare, demonstrare oportebit, non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sumserit, confici complexionem, ad hunc modum: « Si pecuniæ indigetis, pecuniam non habetis; si pecuniam non « habetis, pauperes estis: indigetis autem pecuniæ; « mercaturæ enim, nisi ita esset, operam non daretis: pauperes igitur estis. » Hoc sic reprehenditur: Quum dicebas: « Si indigetis pecuniæ, pecuniam non habetis; » hoc intelligebam, « Si « propter inopiam in egestate estis, pecuniam non « habetis; » et ideo concedebam. Quum autem hoc sumebas, « indigetis autem pecuniæ; » illud accipiebam, « vultis autem pecuniæ plus habere. » Ex quibus concessionibus non conficitur hoc, « pauperes igitur estis: » conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc concessissem, « qui pecuniam « majorem vellet habere, eum pecuniam non habere. »

XLVIII. Sæpe autem oblitum putant, quid concesseris, et ideo id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: « Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab « illo esse necatum. » Deinde hoc approbant plurimis verbis; post assumunt, « ad illum autem here-

«ditas veniebat;» deinde infertur, «ille igitur oc-
«cidit» Id ex iis, quæ sumserant, non conficitur.
Quare observare diligenter oportet, et quid suma-
tur, et quid ex his conficiatur.

Ipsum autem genus argumentationis, vitiosum
his de causis ostendetur, si aut in ipso vitium erit,
aut si non ad id, quod instituitur, accommoda-
bitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum
falsum erit, si commune, si vulgare, si leve, si
remotum, si mala definitio, si controversum, si
perspicuum, si non concessum, si turpe, si offen-
sum, si contrarium, si inconstans, si adversum.
Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc
modo: «Non potest esse sapiens, qui pecuniam
«negligit; Socrates autem pecuniam negligebat;
«non igitur sapiens erat.» Commune est, quod
nihil magis ab adversariis, quam a nobis facit,
hoc modo: «Idcirco, iudices, quia veram causam
«habebam, brevi peroravi.» Vulgare est, quod in
aliam quoque rem non probabilem, si nunc conces-
sum sit, transferri possit, hoc modo: «Si veram
«causam non haberet, vobis se, iudices, non com-
«misisset.» Leve est, quod aut post tempus dicitur,
hoc modo: «Si in mentem venisset, non commi-
«sisset;» aut si perspicue rem turpem levi tegere
vult defensione, hoc modo:

Quum te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periculo, sola ut restitutam, paro.

XLIX. Remotum est, quod ultra quam satis est,
petitur, hoc modo: «Quod si non P. Scipio Cor-
«neliam filiam Tib. Graccho collocasset, atque ex
«ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones
«natæ non essent: quare hoc incommodum Sci-
«pioni adscribendum videtur.» Hujusmodi est illa
quoque conquesio:

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiigna ad terram trabes*!

Longius enim repetita est, quam res postulabat.
Mala definitio est, quum aut communia describit,
hoc modo: «Seditiosus est is, qui malus atque inu-
«tilis est civis.» Nam hoc non magis seditiosi,
quam ambitiosi, quam calumniatoris, quam ali-
cujus improbi hominis vim describit. Aut falsum
quiddam dicit, hoc pacto: «Sapientia est pecuniæ
«quærendæ intelligentia.» Aut aliquid non grave,
nec magnum continens, sic: «Stultitia est im-
«mensæ gloriæ cupiditas.» Est hæc quidem stul-
titia, sed ex parte quadam, non ex omni genere,

* Ex Medea Euripid. Ennins.

definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,

Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam?

Perspicuum est, de quo non est controversia: ut, si quis, «quum Orestem accuset, planum «faciat, ab eo matrem esse occisam.» Non concessum est, quum id, quod augetur, in controversia est, ut, «si quis, quum Ulysses accuset, in hoc «maxime commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum fortissimum, Ajacem, «necatam.» Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicit; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, «si quis apud equites Romanos, cupidos iudicandi, Cæpionis legem iudicariam laudet.»

L. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ illi, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, «nihil esse crudelius, quam urbes «diruere,» quum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re di-

verse dicitur: ut, «si quis, quum dixerit, qui «virtutem habeat, eum nullius rei ad bene vivendum indigere, neget postea sine bona validudine «posse bene vivere; aut se amico adesse propter «benivolentiam; sperare enim aliquid commodi «ad se perverturnum.» Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit: ut «si quis hostium «vim, et copias, et felicitatem augeat, quum ad «pugnandum milites adhortetur.»

Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur: si plura pollicitus pauciora demonstrabit; aut, si, quum totum debet ostendere, de parte aliqua loquetur, hoc modo: «Mulierum genus «avarum est; nam Eriphyle auro viri vitam vendidit;» aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, «si quis, quum ambitus accusabitur, «manu se fortem esse defendet:» ut «Amphion «apud Euripidem, item apud Pacuvium, qui vituperata musica, sapientiam laudat;» aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, «si quis doctri- «nam ex alicujus docti vitii reprehendat;» aut, si qui, quum aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat; aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit; aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem; aut si, quum

de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio: ut, « si quis, quum aliqui deliberent, bellum ¹ gerant, an non, pacem laudet omnino, « non illud bellum inutile esse demonstret; » aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: « Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime « vitam beatam ² efficit; » aut si infirma, ut Plautus,

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus; verum in ætate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxiâ*;

aut eadem, hoc modo: « Maximum malum est « avaritia; multos enim magnis incommodis ³ affectit pecunia cupiditas; » aut parum idonea, hoc modo: « Maximum bonum est amicitia; plurimæ « enim delectationes sunt in amicitia. »

LI. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æque firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versabitur, quum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: aut

¹ Geratur. ² Efficiat. ³ Afficit.

* Ad Herenn. II, 23.

quum id, quod illi defendant, utile esse fateamur; quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusione ponemus.

Hermagoras degressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem degressionem ille putat oportere quamdam inferri orationem, a causa, atque a judicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quamdam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licebit. Nam et augendi, et laudandi, et vituperandi præcepta a nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non ¹ placet, hanc partem in numero reponi, quod de causa degredi, nisi per locum communem, displicet; quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem et vituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

LII. Conclusio ² est exitus et determinatio totius

¹ *Al.* placuit.

² Ad Herenn. II, 30. — Quintil. VI, 1.

orationis : hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse et diffuse dictæ unum in locum coguntur, et reminiscendi causa unum sub aspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur; sin varie fiet, et hanc suspensionem et satietatem vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, et ita omnes transire breviter argumentationes: tum autem id, quod difficilius est, dicere, quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, et reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, querere, quid sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: « Illud docuimus, illud planum fecimus. » Ita simul et in memoriam redibit auditor, et putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare.

Atque in his generibus (ut ante dictum est) tuas argumentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est, cum tuis contrarias conjungere; et quum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparisonem, auditoris memoria et de confirmatione, et de re-

prehensione redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis variare oportebit. Nam quum ex tua persona enumerare possis, ut, quid, et quo quidque loco dixeris, admoneas; tum vero personam aut rem aliquam inducere, et enumerationem ei totam attribuere. Personam hoc modo: « Nam « si legis scriptor existat, et quærat a vobis, quid « dubitetis; quid possitis dicere, quum vobis hoc « et hoc sit demonstratum. » Atque hic, item ut in nostra persona, licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitiones singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, querere, alias hæc facere per comparisonem suarum et contrariarum argumentationum.

Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: « Quid, si leges « loqui possent? nonne hæc apud vos quererentur? « Quidnam amplius desideratis, iudices, quum « vobis hoc et hoc planum factum sit? » In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, et unumquodque quam brevissime transeat; ut memoria, non oratio renovata videatur.

LIII. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex iis rebus, quæ personis atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes et indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

Primus locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit ¹ diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, et similibus rebus, item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, an ad omnes, ² aut ad majorem partem, quod atrocissimum est; ³ aut ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est; ⁴ aut ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est; ⁵ aut ad infe-

¹ Aut diis. ² An. ³ An. ⁴ An. ⁵ An.

riores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit eventurum, si idem ceteri faciant; et simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum demonstrabimus. Quartus locus est, per quem demonstramus, multos alacres expectare, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto et de industria factum esse demonstratur, et illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere; imprudentiæ concedi nonnunquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus et ab æquabili jure remotissima sit.

LIV. Octavus locus est, per quem demonstramus, non vulgare, neque facitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, id maleficium, de quo agitur; atque id a feris quoque hominibus, et a barbaris gentibus, et immanibus bestiis remo-

tum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; et deinceps si qua proferantur in majores nati, in hospites, in vicinos, in amicos, in eos, quibuscum vitam egeris, in eos, apud quos educatus sis, in eos, a quibus eruditus, in mortuos, in miseros et misericordia dignos, in homines claros, nobiles et honore usos, in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere poterint, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit.

Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur; et ita per contentionem, quanto atrocius et indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione et criminatione colligimus, et rem verbis quam maxime ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, a quo minime oportuerit, et a quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod

nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu e venerit¹. Tertiusdecimus locus est, si cum injuria contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam et arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant; si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent; si ad mulieres, de uxoribus; si ad senes, de partibus aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque et hostibus ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his fere de locis gravissime sumetur.

LV. Conquestionis autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio est oratio, auditorum misericordiam captans. In hac primum animum auditoris mitem et misericordem conficere oportet, quo facilius conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, et hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita graviter et sententiose, maxime demittitur animus hominum, et ad misericordiam comparatur; quum in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

Deinde primus locus est misericordiæ, per

¹ *Al. venerit.*

quem, quibus in bonis fuerint, et nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, et sint, et futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, et, si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, et humiles, et illiberales proferuntur, et indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis, quas passi perpressurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, et re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solum, ad misericordiam ducatur. Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse; et, quum¹ aliquid exspectaret, non modo id non adeptus esse, sed in summas miseras incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus, et petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis carus debeat esse, nos quum videant, recordentur. Octavus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: « Non affai,

¹ Schütz addit boni. Frustra.

« non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non « extremum ejus spiritum excepi. » Item: « Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra « turpiter jacuit insepultus, a feris diu vexatus, « communi quoque honore in morte caruit. » Nonus, per quem oratio ad mutas et expertes animi res fertur: ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem alicujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt et aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, quum diducaris ab eo, quicum libentissime vixeris, ut a parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quod ab iis, a quibus minime conveniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus, quos adjuutores fore putaverimus, aut a quibus indignum sit, ut servis, libertis, clientibus, supplicibus.

Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humiliter et suppliciter oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui cari nobis debent esse, fortunas conqueri nos demons-

tramus. Sextusdecimus est *, per quem animam nostrum in alios misericordem esse ostendimus; et tamen amplum, et excelsum, et patientem incommodorum esse, et futurum esse, si quid acciderit, demonstramus. Nam sæpe virtus et magnificentia, in qua gravitas et auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commovendam, quam humilitas et obsecratio. Commotis autem animis, diutius in conquestione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, «lacryma nihil «citius arescit.»

Sed quoniam et satis videmur de omnibus partibus orationis dixisse, et hujus voluminis magnitudo longius processit; quæ sequuntur, deinceps in secundo libro dicemus.

* Ad Herenn. II, 31.

DE INVENTIONE RHETORICA

LIBER SECUNDUS.

LIBRI SECUNDI

ARGUMENTUM.

QUUM obiter tantum, et quasi subsultim, de iis in Libro superiori auctor disseruerit, quæ ad *confutationem* et *confirmationem* pertinent, locos hic indicat cuique causarum generi proprios. Docet igitur, IV—XVI, quomodo tractandæ confirmatio et confutatio in genere *judiciali*, et quibus locis accusatori et defensori sit utendum; et, re plenius fusiusque exposita, XVII—LI, agitur de genere *deliberativo* ac *demonstrativo*; et de *argumentationibus* utriusque convenientibus, LII—LIX; sicque tota absolutur de *Inventione Rhetorica* disputatio.

RHETORICORUM

SEU

DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER SECUNDUS.

I. CROTONIATÆ quondam, quum florerent omnibus copiis, et in Italia cum primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissime colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longe ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is et ceteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter faui religionem remansit; et, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit: quod Crotoniata, qui cum muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præstare sæpe accepissent, libenter auferunt: putaverunt enim, si, quo in genere plurimum posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum.